

הרב משה צבי נריה
ראש ישיבות "בני-עקיבא", כפר הרואה

עלי אור

8

מאורע קוסמי אי"שם במרחקי החלל, מאורע שובה של השמש לנקודת מוצאה הראשונה, אשר אצל המוני אומות-העולם אינו זכור כלל ואינו תופס שום מקום, לא נזכר ולא נפקד, והוא נתון רק לחישוביהם של אסטרונומים, הרי בישראל-עם-קרובו יתדו אותו חכמינו הקדמונים ביחוד ברכה, במטבע של ברכת-היצירה — "ברוך עושה מעשה בראשית" (ברכות ז"ט, ב'). המאורע נדון בהלכה וברכתו — ברכת החמה — נערכת ברוב-עם, ובאחרונה גם בפרסומת רבה.

יום יום אנו מברכים את יוצר האור, וזו הברכה הראשונה שנקבעה על ידי אנשי-כנסת-הגדולה לפני קבלת עול-מלכות-שמים, לפני קבלת עול מלכותו של הקב"ה, אשר קבע את מרכז האור ברקיע-השמים, וקיוו יוצאים ומתפשטים בכל הארץ ומגיעים עד קצה-תבל.

אכן, הטיב עלינו התאריך המדויק, שבו הופעלה לראשונה היצירה המופלאה הזאת, התאריך אשר בו המליך יוצר המאורות הגדולים את השמש והעמידה במרכז צבא השמים, התאריך אשר בו קבע מלך העולם את השמש לממשלת היום". ורוקא בגלל מרכותיותה של השמש, בגלל תפקידה המופלא בכל מערכות החיים, מתעלים אנו ומתרוממים למעלה מן השמש, מתייחדים עם נקודת-ההתחלה של פעולתה, עם תאריך קביעתה במקומה, ומייחדים ברכה לבוראה, ברכה ליוצר המאורות על מעשי-הבראשית שלו, ומצפים לקיום ההבטחה "והיה אור הלבנה ואור החמה יהיה שבעתים, כאור שבעת הימים" (ישעיה ל', כ"ו).

(1) "הלא השמש היא סיבת כל התנועות, וממנה נבכחה נהיו סררי יום ולילה ותקופות השנה, ונחהו המחצבים והצמחים ובעלי החיים, ומאורה תבתיך ברה הראיה ונגלו הצבעים הנראים לעין — ואיך לא תהיה בריאתה תפארת לבוראה לדעת בני-אדם?" (כוורי, מאמר שני, אות כ"ג, תרגום ר"י אבן-שמואל).

"כי השמש מלך עולם-הטבע, ועולם-הטבע מסודר תחתיו, וכמו שנאמר בכתוב: כאשר ירצה להזכיר כל-העולם יאמר 'תחת השמש', כדכתיב מזה יתרון לאדם שיעמול בכל עמלו תחת השמש" ("תפארת ישראל", פרק ד').

וכך כותב רבי ירוחם הלוי לוואוויץ ז"ל: "טובים מאורות שברא אלוקינו — כח וגבורה נתן בהם להיות מושלים בקרב תבל — מפני שהבורא בראם, ונתן להם כח וממשלה, כאילו הם בוראים ממש, וזהו מכותנת היצירה שיהיו דומין לבוראן — וזהו סוד עובדי-עבודה-זרה, שעבדו לנבראים, מפני שראו כל הכח והממשלה ברשותם, כמו את השמש לממשלת היום, והירח לממשלת הלילה" ("דעת חכמה ומוסר", ח"ג, עמ' קס"ב).

מה זה אור? עד היום אין המדע יודע לתת תשובה לשאלה זו. הניסוחים הסתמיים של גלים וכו' נאחזים בפעולת האור, אולם אינם מבארים כלל את מהות העצם הקורן, אינם מסבירים לנו מה היא המהות הזורחת. אבן קבע כבר מהר"ל מפראג ז"ל: "האור הוא ענין רוחני"², וכידוע אין המדע תופס רק דברים שבחומר. את החומר הוא מנתח, מפרק, בוחן ובודק, לא כן דברים שברוח — כאן יכול המדע רק לקבוע את מציאותם, לכנות אותם בשמות, אולם קצרה ידו מלפרק אותם, ואין הוא יודע כיצד לבחון אותם, כיצד לבדוק טיבם ומהותם.

הגדרות מהר"ל ומהרי"עב"ץ, רמוזות לנו בדברי חז"ל, רבנו דאגדתא הקדומים, וכך שנינו במדרש: "ר"ש בן יהוצק שאל לר' שמואל בר נחמן: בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל-הגדה, מהיכן נבראת האורה? אמר לו: מלמד שנתעטף בהן הקב"ה כשלמה, והבהיק זיוו הדרו מסוף העולם ועד סופו" (בראשית-רבה פ' ג, ד). האור הוא אפוא זוהר אלקי, זיו-הדר הבוקע מתחת לעיטופי-לבושו.

כיוצא בזה למדנו על מקורו הקדוש של האור מפי ר' ברכיה בשם ר' יצחק אשר אמר: "ממקום בית המקדש נבראת האורה הדיא הוא דכתיב (יחזקאל מ"ג, ב') 'והנה כבוד א' ישראל בא מדרך הקדים וגו' והארץ האירה מכבודו, ואין כבוד אלא ביהמ"ק, היאך מה דאת אמרת" (ירמיה י"ז, ז'), "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו" (ב"ר פ' ג, ד').

ואמנם מאמר זה משמש לו למהר"ל מפראג מקור-ברוך להבחנתו בדרגתו

(2) "האור אינו דבר גשמי" ("נתיבות עולם", נתיב התורה, פרק י"ח) "כל אור הוא בלתי גשמי" (שם, פ' ט"ז). וראה דברי המרשימים של מהרי"עב"ץ ז"ל בסידורו "בית יעקב", בתחילת ברכת המאורות: "יוצר אור — לא אמר בורא אור, כי בריאה היא מציאות-יש-מאין, והאור לא נברא מאין, כי הוא נמשך מן היש הגמור, הנמצא, המחויב, יתברך, אשר באורו נראה אור וחוגה עמו כמ"ש ונתורא עמה שרא, אבל יצר אותו על ידי צמצום אורו וירידה בעולמות עד שקיבל צורה" (דפוס למברג, תרס"ד, עמ' 58). "הקב"ה כולו אורה שגאמר (דניאל ב', ו') ונתורא עמיה שרא (במדבר-רבה פט"ו, ו').

ולכאורה קשה, שאם האור אינו נברא, אלא נאצל, מדוע לא באה התגלות מציאותו מיד בתחילת הבריאה? — על כך עמד כבר מהר"ל מפראג ז"ל עצמו והסביר, שסדר הבריאה נקבע בדרך של "מעלין בקודש", ועלכן קדמה בריאת החושך — "והארץ היתה תוהו ובהו ורחשך על פני תהום" — ורק אח"כ באה יצירת-האצילות של האור ("נצח ישראל", סוף פרק כ"ו). וכרמזו בדברי חז"ל: "יהי ערב ויהי בקר — ברישא השוכה וחדר נתורא" (שבת, ע"ז, ב'). ומדוייק לפי זה לשון הפיוט בתחילת יוצר ברו"ה ויוה"כ: "אור-עולם באוצר תיים" [כי עמך מקור תיים] — תהלים ל"א, י', כלומר גנוז היה מקודם אורו-של-עולם באוצר תיי-הנצח; "אורות מאופל אמר ויהי" — האורות הנאצלות מעצמות-א"ס-י"ב, עולות ומבקיעות מתוך האופל, וזו היתה אמירתו של הקב"ה: "יהי אור!"

"עיקר התחלת סיפור הבריאה — יהי אור, וכך פירושו: בתחילת בריאת שמים וארץ, וכאשר הארץ היתה בתחולת הבריאה תוהו ובהו, או ויאמר אלקים יהי אור" (מהר"ל מפראג, "גורי-אריה", ריש בראשית, ד"ה ואם באתה לדרוש וכו', ועיין שם סוף ד"ה מיום הראשון נברא).

הרוחנית של האור: "ומה שאמר כי מבית המקדש נבראה האורה, דבר זה ידוע למבינים, כי כל שהוא מסולק מן הגשמי הוא אור בהיר, כאשר תבחין בנמצאים הגשמיים, שכל שהוא גשמי יותר הוא עכור וחשוך — ולכך אמרו — שהאור שאינו גשמי רק מסולק מן הגשמי, נברא ממקום בית המקדש" ("נר מצוה", ד"ה ודבר זה רמזו וכו' — מהדורות בני ברק תשל"ב, עמ' כ"ד).

בריאת האור קדמה ליצירת השמש, שהרי האור נברא-נאצל ביום הראשון — "ויאמר א' יהי אור ויהי אור" — ואילו השמש נקבעה במקומה ביום הרביעי — "יהי מאורות ברקיע השמים". לא השמש היא מקור האור, אלא האור הוא המשמש מקור לשמש.

מה עשה יוצר-המאורות ביום הרביעי? האציל כמות מסוימת של אור, וצמצם אותו, האציל כמות מתאימה של זהרים ועמעם אותם, והזין בהם את השמש. גדל-הדעה הוא ש"הכין ופעל וזהרי-חמה", ואורים-זהרים אלו, מספקים אורה לעולם כולו, לא מכה עצמם, אלא מכחו של הבורא-היוצר, שהוא הוא "המאיר לארץ ולדרים עליה" (וראה דבריו המאירים של המלבי"ם ז"ל, בראשית א', ג', על הפסוק ויאמר אלקים יהי אור).

ולא עוד אלא שפעולת יצירה זו מתחדשת והולכת מדי יום ביומו, והקב"ה הוא "המחדש בכוחו בכל יום תמיד מעשה בראשית".

"שלח אורך ואמתך חמה ינתונו" (תהלים מ"ג, ג') — גדול אורו של הקב"ה, החמה והלבנה מאירים לעולם, ומהיכן הם מאירים? — מויקוקי אור של מעלן הן חוטפין, שנאמר (המקוק ג', י"א), לאור חציך יהלכו לנוגה ברק חניתך" (במדבר-רבה פ' ט"ו, ו').

והיוצר-הבורא "המחדש בטובו", אינו רק חוזר למעשה היום הרביעי — "יהי מאורות" — אלא מחזיר אותנו לאורו של היום הראשון לאור-האורות, למקור היצירה, ומשם הוא מכין ומשם הוא מפעיל את זהר-החמה.

שכך למדנו ממדרשו של רבי שמעון בר יוחאי, שאותה התחדשות, קשורה באור הקדום, באור שקדם לשמש, באור-שבעת-הימים, שעליו אמרו לנו חז"ל שנגנו ושמור הוא לעתיד לבוא (הגיגה י"ב, א'). והרי לנו דברי הוזהר הקדוש המאירים והמוזהרים, המגלים לנו שהקב"ה מזין את החמה במשהו מאותו האור הגנוז שלא נגנו מכל וכל — "דאי איתגנו מכל וכל, לא קאים עלמא אפילו רגעא חדא — ולית לך יומא דלא נפיק מיניה בעלמא, ומקיים כולא" (תרומה דף קמ"ט, א').

אשרי זוכה ומבחין באורו של השמש, את האור שלמעלה-מן-השמש, אשרי הצועד והולך כבר עכשיו לאור-שבעת-הימים, לאור-הגנוז הבוקע ועולה, מציץ ומתגלה, מתוך מאורי אורה של השמש.

וקדושי-י' בעל "אור החיים", מאיר לנו באור-היקרות הבהיר שלו, ומפרש ואומר, כי זאת הברכה להולכים בחוקות הבורא: "אם בחוקותי תלכו — — — יישן מפני חדש הוציאו' — שתזכו להוציא את האור הישן, את האור הראשון, מבית-גנוזי, ותתעלו אתו מעל לאור החדש (ויקרא, פ' בחוקותי), והיינו שאם נזכה להגיע

לדרגת השלמות, מובטח לנו שנעלה ונתעלה מעל לאור החמה, למעלה-מן-השמש, למעלה מיצירת היום הרביעי, ונוכה להוציא מבית גנוי את האור הישן, שכל כולו חדש, את האור הגנוי — השמור לנו מיומו הראשון, מהוויתו הראשונה. וכך כותב גם הגאון המלבי"ם ז"ל:

"בעת העלה אהרן, אור שבעת-נרות-המנורה בקודש בהיכל, ירד אור הגנוי בשבעת-קני-המנורה אשר למעלה בקודש, שימלא את הבית באור השכינה, ואור החכמה והנבואה, והיא האורה הקיימת לעולם, גם בזמן שאין בית המקדש קיים, ואם ימצא איש שימלא את לבו אורה, ויאיר מחשכי-נפשו על ידי אור התורה והנבואה, אז עליו ירוח ד' וכבודו עליו יראה (תורה אור, ריש פרשת בהעלותך).

"הקב"ה מחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית — וזו ההתחדשות אין כולם יכולים לקבל, ובני-ישראל הם כלים לקבל זאת ההתחדשות, כדכתיב החדש הזה לכם" ("שפת אמת", בחוקותי — תרמ"ז). ולא עוד אלא ש"אם שמר [אדם מישראל] עצמו מעבירה, וזכה לעלות למעלה משמונה רקיעים, דכתיב (שמואל-א' כ"ה, כ"ט), והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים" ("בעל הטורים", במדבר ט"ו, לט).

"יאר ד' פניו (במדבר ו', כ"ה) — יאר לך מאור פניו, ואין יאר אלא חיים שנאמר (משלי ט"ו, ט"ו), 'באור פני מלך חיים', וכן הוא אומר (תהלים קי"ח, כ"ז) 'א-ל ד' ויאר לנו' (תנחומא-נשא, י').

"כי עמד מקור חיים — שהחיים האמיתיים הם הדבקות בד' — והאור הוא רק ניצוץ מן האור האלקי, שהוא האור האמיתי ושורש כל האורות — 'באורך נראה אור' — שעל ידי אורך הנעלם האור נראה ויצא אל הפועל, כמו שנאמר לכו ונלכה באור ד', — והאור האמיתי הוא אור ד' והדרו" (מלבי"ם, תהלים ל"ו, י').

ד

ולעומת זה נסתרים הם ועלומים אורות גנוזים אלו, סתומים וחתומים, בפני אלה שלכם נתון כולו מתחת לשמש, ושקועים הם בעולם החומר הגשמי, במגד תבואות-שמש, ולא עוד אלא אף מעט האור המגיע אליהם, גם הוא נשלל מהם — 'וימנע מרשעים אורם' (איוב ל"ח, ט"ו), לאמר: שתחושת ההתחדשות הטבעית, הרגילה, גם היא מטושטשת אצלם, כי גדול ההבדל ורחב הפער, בין אלה העולים ומתעלים "למעלה מן השמש", ששם הוא מקור ההתחדשות, לבין אלה שכל עולמם מתהווה מתרחש "מתחת לשמש", ששם "אין כל חדש", ששם כל יום דומה לחברו, ורבה השיגרא בחייהם — 'רשע בחייו חשוב כמת, מפני שרואה חמה זורחת ואינו מברך יוצר אור [שרואה חמה] שוקעת ואינו מברך (מדרש-תנחומא, וזאת הברכה ג'). השקועים בעולם החומרי, מסתכלים על השמש המעניקה אור וחום, מלמטה למעלה, עד כדי האלהת המאור הגדול, ואילו המתעלים לעולם הרוחני, מסתכלים על השמש מלמעלה למטה, עד כדי ראייתה כשמש, כשליחת-משרתת שבאה לשמש את יצוריו הרבים של הקב"ה, להאיר להם ולחמם אותם, להבשיל פירותיהם ולרפא

מחלוחיתם — "זורחה לכם יראי שמי שמש־צדקה ומרפא בכנפיה" (מלאכת ג, כ).
"המאור הגדול לממשלת היום" אשר המשילו הקב"ה על עולמו, וכפי שהרשה
לעצמו מהר"ל מפראג ז"ל להתבטא, שעשאו "מושל העולם", הרי למעשה
אינו אלא שמש העולם, שמש לאדם: "השמש והאדם — שני מלכים [הם], כי
השמש מושל בעולם, כמו שאמר הכתוב 'לממשלת היום', והאדם מושל בנמצאים,
כמו שכתוב וירדו בדת הים וגו', והאדם נחשב צורה אל כל הנמצאים, אף אל
השמש" ("תפארת ישראל", פרק ד). "אף החמה שהיא ראש לעולם, היא
כמדרגת החומר" לגבי "האדם שהוא צורה לנבראים כולם" (חי" אגרות
למהר"ל מפראג, בבא־ביתרא נ"ח, ב').

וכך מסביר הרב ר' שמשון־רפאל הירש ז"ל את משמעות השם שמש, שנמסר
לו אהל מוגבל בשמים ומסלול קבוע, אשר בהם ימלא שליחותו, ישלים רצון בוראו
(ראה פירושו לתהלים פרק י"ט).

ומסרו לנו הו"ל על יצור־כפיו של הקב"ה: "תפוח־עקבו של אדם הראשון
היה מכהה גלגל־חמה, קלסתר־פניו של אחת כמה וכמה" (פסיקתא, הובאה בילקוט־
שמעוני, יתרו רמז רע"ב).

"שהיה תפוח עקבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה — אדם הראשון נברא
לתשמישו של הקב"ה, וגלגל חמה נברא לתשמישו של בריות" (מדרש־משלי פ'
ל"א).

וכן מצינו בדברי קדמונינו, שכל עיקרו של המאור־הגדול לא בא לעולם, אלא
בזכותו של "האדם הגדול בענקים" אברהם אבינו: "פתח האהל — שאילולא אתה
לא בראתי גלגל חמה, שנאמר לשמש שם אהל" (בראשית־רבה, פ' פ"ח, ז').
ולצורך גילוי נבואי לבן־בנו, ליעקב אבינו, מקדים הקב"ה ומשקיע גלגל חמה שלא
בעונתו (שם, פ' ס"ה, י"ב).

ואף לצאצאיהם משועבדים ועומדים שני המאורות הגדולים, מושלי היום
והלילה, ובבוא עמלק להלחם עם ישראל מרים מנהיגים ידיו בתפלה, ומערבב את
סדרי השמש והירח: "ויהי ידיו אמונה עד בא השמש — שהיו מחשבין את השעות
באסטרונוגיא, מה עשה משה, העמיד גלגל חמה ולבנה, וערב את שעותיהן שנאמר
(חבקוק ג, י"א) שמש ירח עמד ובלת" (מדרש־תנחומא פ' בשלח, ס" כ"ח).
והומחש לנו היסוד־המוסד, היות השמש נתונה למרותו של אדם־המעלה,
בזכות שהתנהל בינה לבין יהושע בן־נון: "אמרה לו השמש, אני נבראתי ברביעי
ואתה נבראת בשישי, ואתה אומר לי דום? אמר לה יהושע, בן־חורין קטן שיש
לו עבד וזן אינו אומר לו שתוק? — 'למשול ביום ובלילה' — אלו הצדיקים
שהם שולטים במה שנברא להאיר ביום, ובמה שנברא להאיר בלילה" (ילקוט־
שמעוני, יהושע רמז כ"ב).

ולא רק בדורות קדומים, בימי האבות ובזכות משה רבינו ויהושע בן־נון
תלמידו, אלא גם בדור מאוחר יותר חזרה אותה תופעה, של שעבוד המאור־הגדול
"מושל העולם" ל"צדיק מושל, ביראת אלקים", ומסכמים חז"ל ואומרים: "שלושה
נקדמה להם חמה בעבורם: משה ויהושע ונקדימון בן גוריון" (תענית כ, א').

אילו וכינו לא היה האור הראשון נגזנו, והיה כל תעולם הולך לאורו, ואז לא היה צורך במאמר של היום הרביעי "הי מאורות", שהרי כפי שעלה במחשבה היה ודאי האור הראשון מכוון ומתואם, כיצד להאיר ביום וגם כיצד להאיר בלילה, וכשם ששינינו בריש פסחים "קריה רחמנא לנהורא ופקדיה אמצותא דיממא", כך היינו שונים שנצטווה הנהורא-מעליא לשנות אופן הארתו בשינוי-העיתים, כפי צרכי הבריות, והיה הוא עצמו מאיר באור-שבעתים לעולם כולו בכבודו ביום ומאיר בוהר צנוע בדרך מיוחדת גם בלילה.

ואמנם בא חזון העתיד לבוא, חזון אחרית-הימים, ומחזיר אותנו לעבר הרחוק, לראשית-הימים, לאור הראשון של ימי הבריאה, לאור 'שלמעלה-מן-השמש', למקור האור עצמו: "לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם, ולנוגה הירח לא יאיר לך, והי' לך ד' לאור-עולם ואלקיך לתפארתך" (ישעיה ס', י"ט).

וכשם שבתחילת היצירה, באה התגלות האור בעולמנו דרך צינור הקודש — "ממקום בית המקדש נבראה האורה", שכן קדושת החיים, הבקות האדם במקור החיים — "כי עמך מקור חיים" — היא המחדירה את האור הרוחני בכל החושך הגשמי, את אור היצירה-המתחדשת בתוך אופל הארציות-הקבועה, כך גם לעתיד לבוא יתגלה האור הגנוז, בהר הקודש בירושלים, במקום שהאדם מתעלה 'למעלה-מן-השמש', והוא דבק ביוצרו ובוראו, ודבר ד' מירושלים הוא שיאיר לעולם ומלואו.

"ירושלים אורו של עולם שנא' (ישעיהו ס', ג') והלכו גויים לאורך, ומי הוא אורה של ירושלים — הקב"ה, דכתיב (שם, י"ט) והיה לך ד' לאור-עולם" (ב"ר פ' ל"ט).

הרב אליעזר ולדמן

ראש ישיבת "ניר קרית ארבע"

"כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך" *

כתמיד, יש צורך מיוחד להכיר בתודה שאנחנו חייבים לקב"ה בהגיענו לפרק הזה בתהליך גאולתנו, וזהו פרק ל"ה בשנות הגאולה שלנו. כפי שלמדנו להכיר ולהתבונן — במיוחד מאז אותו יום, יום העצמאות הי"ט של מדינתנו, מתוך דברים של מו"ר הרב צבי יהודה זצ"ל — לראות ולהכיר את הביטויים המיוחדים של דברי שבת והודיה, שמבטאים את התוכן של כל פרק ופרק בעצמאות ישראל. בפרק ל"ה צריך להזכיר ולקרא את דברי דוד מלך ישראל, "ונפשי תגל בה' תשיש

(* מתוך שיחה במסיבת יום העצמאות בישיבת קרית ארבע תשמ"ג.)